Den 21 maj 1931 beslagtogs tre roddbåtar med 1900 liter sprit av Kaskö tullkammardistrikt. Tjänstemännen Bromels, Skomars och Wiik besköt spritkryssaren med skarpa skott, men på grund av högre fart undkom den. - Kaskö hembygdsförenings bild.

I Finnhamnen, Molpe, kan man ännu se rester av två smuggelbåtar. Bl.a. kaffe har smugglats med båtarna. Bilden är tagen 29 september 2010 av Göran Strömfors, då Ernst Granqvist var med som guide och gav uppgifter.

I Tullmuseet på Sveaborg, Helsingfors, är förbudstiden väl skildrad i ord och bild. Olika kanistrar och behållare visas, ofta sinnrikt formade för att passa på kroppen. Foto: Göran Strömfors 2011.

September 2022 Månadsbild
KVARKENS BÅTMUSEUM

Smuggling i våra vatten

Tänk om vår skärgård kunde berätta om allt som hänt i dess vatten och kring alla öar och stenar. Men allt detta finns gömt i dunkel och brotten är för länge sen preskriberade.

UNDER DEN RYSKA TIDEN rymde många unga män över Kvarkens vatten till Amerika undan den ryska militären. Pojkar som skulle utbildas till jägare i den tyska armén och sedan återvända och befriade landet smugglades i båtar ut ur landet. Vapentransporterna kom också olagligt in i landet sjövägen. Under vinterkriget och fortsättningskriget rymde också många inkallade män över till Sverige undan krigstjänst.

När Finland blev ett självständigt land ville riksdagen få slut på det stora alkoholbruket. Den införde förbudstiden (1.6.1919–5.4.1932 var det förbjudet att sälja och förtära alkohol) för att få slut på alla sociala problem som spriten förorsakade – men det blev en helt motsatt effekt. Spritkonsumtionen steg till oanade nivåer. Smuggelspriten var 96-procentig starksprit. Det sägs att 160 000 finländare på olika sätt var inblandade i spritsmugglingen. En av de mest kända spritsmugglarna var Algot Niska.

Våra österbottniska byar hade sina egna smugglare. Kustbyarna saknade bördig jordbruksmark och människorna levde på vad havet gav, fisk och säljakt. Fiskarna ägde båtar och kände till farleder och gömställen i skärgården. Tyska och estniska fartyg ankrade på internationellt vatten. Österbottningarna åkte ut med sina båtar och köpte sprit som de sedan gömde på ensliga öar. Därefter transporterades spriten i mindre mängder till fastlandet och såldes. Även kvinnor var inblandade i försäljningen. Tulltjänstemännen och länsmännen jagade smugglarna både till havs och lands. De som dömdes fick böter eller fängelse. Det finns väldigt lite dokumentation om smugglingen i våra trakter. Tingsprotokollen kan berätta om domarna som smugglarna fick, men det lär vara bara några procent som blev fasttagna.

KAFFE VAR OCKSÅ EN SMUGGLINGSVARA. Proceduren var densamma som vid spritsmuggling. Kaffesäckarna gömdes på öarna och togs till lands i mindre mängder. På försommaren 1916 for tre bröder från Molpe till Sverige med sin båt för att köpa ett parti kaffe. Det var krigstid och kaffe var en bristvara. Då de kom till Molpe skärgård gömde de kaffesäckarna i en lada på Väderskären. Sedan seglade de till Finnhamnen och förtöjde båten. Två av bröderna vandrade iväg hemåt och den tredje plockade bort några kaffebönor ur båten. Han var ouppmärksam och såg inte ryssoldaterna som närmade sig båten. Från sin utsiktsplats i Rysstornet hade de sett brödernas båt då de tog iland vid Väderskären. Matts arresterades och blev senare dömd till tre månaders fängelse. Han blev deporterad till Sibirien, där han sattes i skogsarbete. Han lyckades rymma tillsammans med en kamrat och de tog sig till S:t Petersburg. De hade turen med sig eftersom marsrevolutionen utbröt i Ryssland. De kunde fortsätta sin resa hemåt. Matts bröder, Henrik och Johannes, klarade sig undan arrestering. De höll sig gömda och med hjälp av höstmörkret tog de sig till Sverige och sedan vidare till Amerika.

INKOMSTERNA SOM SMUGGLINGEN gav hjälpte kustbefolkningen. Det sägs att många hus i Molpe blev byggda tack vare smugglingen. De första bilarna inhandlades också med dessa pengar. Dessvärre fick en del av smugglarna spritproblem själva eftersom de hade tillgång till spriten.

Desto mer jag läste in mig om smugglingen och deltog i berättarkvällen i Molpe så märkte jag att mina egna förfäder i högsta grad var inblandade i smugglingen. Min älskade ”låtsasmormor” var en av kvinnorna som sålde smuggelspriten. Men detta är som sagt preskriberat.

Smuggling är ett samlande begrepp för införsel och utförsel av varor, människor eller skyddade handlingar eller rättigheter från eller till en annan stat. Smuggling strider mot statens lagstiftning.

Maria Strandberg

Källor

Liselott Nyström Forsen: Tidskriften *Skärgård 2/2021. Ett landskap som gjort för smuggling.*

Molpe byaforskare; *I gamla fotspår, Molpe förr i tiden.*

Erik Appel: *Kanistrarnas decennium.* Internet.

Berättarkvällen i Molpe: en skärgård med gömställen. Arrangörer: Kvarkenrådets storytaggingprojekt, Världsarvet i Kvarken och Kreativa Kvarken.

Layout: Göran Strömfors

KVARKENS BÅTMUSEUM Augusti 2022 Månadsbild

Trevlig sommar!

Kvarkens båtmuseum är öppet 28 juni–7 augusti 2022, tisdag–söndag kl 13–18.

Välkommen - Tervetuloa - Welcome! Malax museiförening

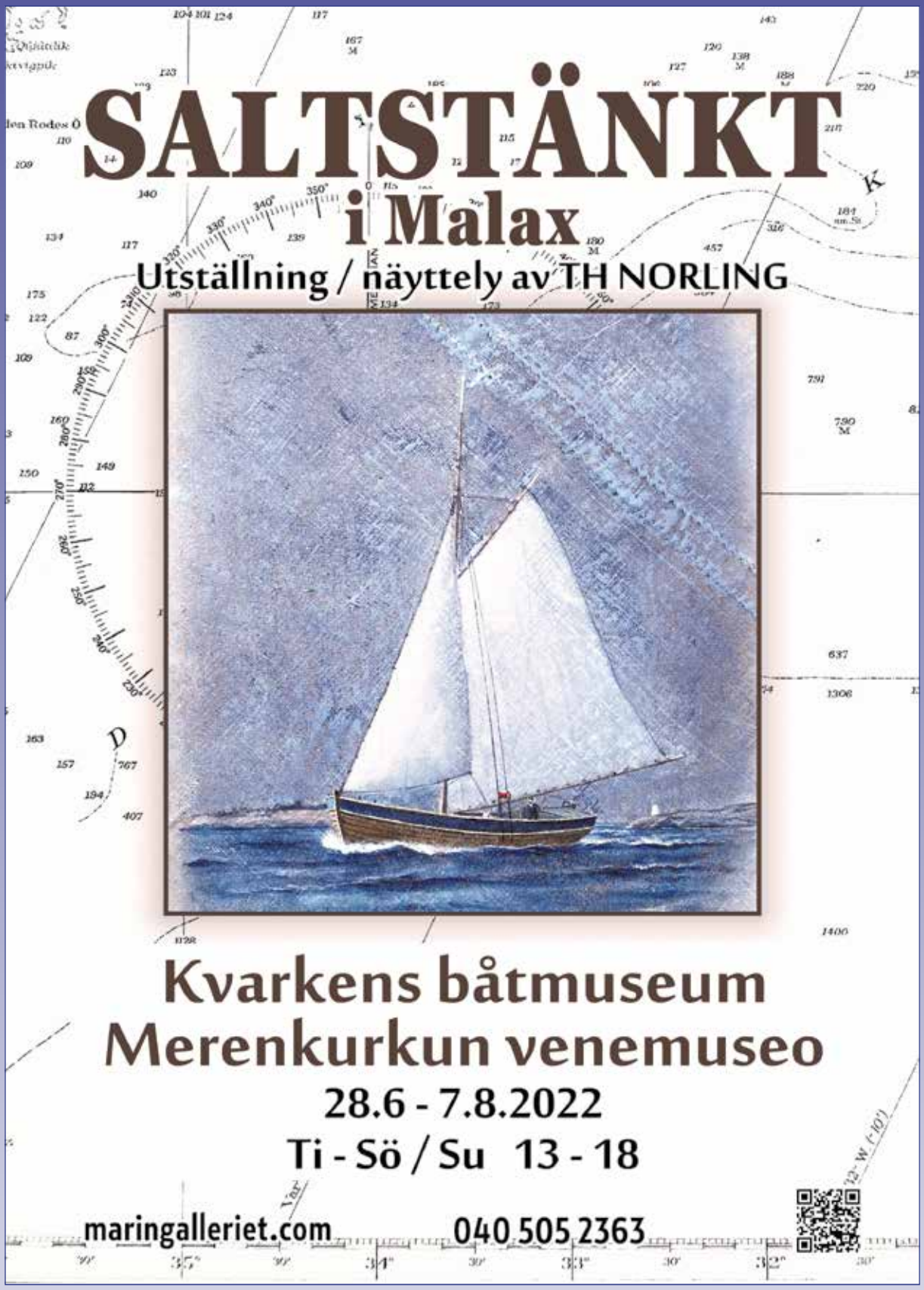

KVARKENS BÅTMUSEUM Juli 2022 Månadsbild

Trevlig sommar!

Kvarkens båtmuseum är öppet 28 juni–7 augusti 2022, tisdag–söndag kl 13–18.

Välkommen - Tervetuloa - Welcome! Malax museiförening

Fiskarstugan

KVARKENS BÅTMUSEUM Juni 2022 Månadsbild

Trevlig sommar!

Kvarkens båtmuseum är öppet 28 juni–7 augusti 2022, tisdag–söndag kl 13–18.

Välkommen - Tervetuloa - Welcome! Malax museiförening

Saltkaret:
höjd 75 cm,
diameter upptill 135 cm.
Foto: Ann-Sofi Ljungqvist

Saltströmming.
Foto: Ove Lindqvist

Saltkaret

Tänk om föremålen kunde berätta sin historia!

MINA KUSINER donerade ett av släktens saltkar till Kvarkens båtmuseum hösten 2021. Detta saltkar har funnits i uthuset vid **familjen Strandbergs** hemgård i Molpe. Under saltkaret finns familjens bomärke. Nu är **farfar Johannes** och **farmor Hilmas** alla sex barn borta och nu står vi kusiner vilsna med en massa frågor som inte blev ställda medan någon kunde svara på dem. Vi har nog varit rätt så frågvisa inom en del områden, men det är först när de kunniga är borta som man behöver svaren …

Tänk om saltkaret kunde svara på frågor som: Vem tillverkade karet? När blev det tillverkat? Hur gick saltandet av fisken till? Hur mycket fisk rymdes? Hur mycket salt behövdes? Vilka maträtter tillagades av fisken? Hur länge räckte fisken för en familj på tio personer?

En del fakta finns nedskrivna i böcker och på internet. Dessa fakta är oftast nedtecknade på nån annan plats än i närområdet och då kan olika variationer förekomma. Lyckligtvis finns det kunniga personer som kan berätta om forna traditioner och friska upp ens minne. Jag ringde upp **Britta Hägen** och hon lärde mig en hel del om hur saltningen gick till i Åminne och på Bergö.

INSALTNING är en gammal metod för att bevara fisk och annan mat. Saltet kom till Norden redan under medeltiden. Färsk strömming och saltströmming var en basföda i fiskarnas vardag. Allt som inte användes som färsk strömming eller såldes saltades in.

Strömmingen sköljdes först i gälkar, gälades (rensades) i gältråg och lades sedan i en lake – en så kallad blodlake som drar allt blod ur strömmingen varpå dess kött blir vitt och rent. Ett dygn senare togs strömmingen upp och saltlaken fick rinna av. Fisken lades i ett kar och torrsaltades.

Efter en vecka var den redo att användas. Fiskarna placerade saltströmmingarna i fjärdingar (en tunna som rymde 31,4 l). Till en fjärding med strömming behövdes 1,5 kappe havssalt (1 kappe = cirka 5 liter). En fiskare kunde ha 5–6 kar med saltströmming i sin sjöbod. På Bergö fanns ett salteri där fiskarna saltade strömmingen och sålde den sedan bl.a. i Malax och Vasa.

Gälkar, gältråg tillverkades av urgröpta trädstammar, karen och tunnorna tillverkades också av trä.

Mina föräldrar saltade varje sommar, ännu i början av 2000-talet, in 40 kg strömming. Vi hämtade strömmingen direkt från de överfulla fiskebåtarna som kom till Finnhamnens fiskebrygga.

Min syster och jag fick vara med och gäla och skölja fisken. Vi hjälpte till med blodlaken och insaltandet. Men nu märker vi att vi ändå inte kan föra kunskapen vidare till våra barn.

VI MINNS och kan tillverka skomakarlax om vi har råvaran saltströmming. Mamma gjorde fisklåda, *klippfiskan me vitsåsin* (kokt strömming klippt i bitar och potatis), skomakarlax (urvattnad saltströmming i en lag av ättika, socker, vatten, kryddpeppar och lök) och *gubbenrunka* (kokad strömming, potatis och lök som mosas och serveras med en klick smör).

Vad lär vi oss av detta?

Ni som ännu har äldre personer att fråga – diskutera och var nyfiken, skriv gärna ner eller filma samtalet.

Ni som har mycket att berätta – berätta för alla som vill lyssna. Skriv ner eller spela in det som du har att berätta.

Gammal som ung: kom med i vår förening och för traditionerna och historien vidare! Den är för värdefull för att glömmas bort!

Maria Strandberg

Källor:
Ulvö museums hemsida.
Samtal med Britta Hägen.
Finell, Helge, *Sjöbobacken i Kaskö – Traditioner kring ett fiskeläge*. 1985

Bilden intill: Britta Hägen gälar strömming i ett gältråg vid Kvarkens båtmuseum 2019; foto Göran Strömfors. – Bakgrundsbilden ovan: Interiör från Björkö fisksalteri 1922, foto Curt Segerstråle. Svenska litteratursällskapet i Finland, SLS 388_90, CC BY 4.0. – Layout: Göran Strömfors

Båtmuseets strand 20 mars 2022 - Foto Göran Strömfors

April 2022 Månadsbild KVARKENS BÅTMUSEUM

Åh, Kristina, guldet blev till ***sand!***

Bästa läsare, måhända rubriken anspelar på något mindre positivt, men hav förtröstan, inleder vi i moll så avslutar vi i dur. I skrivande stund håller vintern ännu ett stadigt grepp om vårt Malax, vårsolen skiner och småfåglarna kvittrar. Fåglarnas sång och de varma solstrålarna som smeker vår hud påminner oss om det som komma skall.

Som inflyttad Malaxbo har man redan i begynnelsen förstått **Åminnes betydelse** för Malaxbon. Likt lämmeltåget vallfärdas det dagligen ner till Åminne för att se hur islossningen tar sig, det diskuteras och sias när båten kan sättas i sjön och när de första båtarna pressar sig genom ismassorna på Stenskärsfjärden för första gången, för att kunna åka till sommarstugan och se vilka överraskningar vintern och våren bjuder på. I stugorna tisslas och tasslas det om alla sommarens projekt, man drömmer sig bort till böljan den blå och livskvaliteten som vår skärgård bjuder på.

Malax å, en livsnerv för vår trakt, bör poängteras att vattenkvaliteten är av mycket god kvalitet för tillfället, ett långsiktigt arbete som ger ränta för satsade pengar, bland annat en långsiktig kalkning av **Malax Fiskargille.** Likt en

vattendelare står **Mittisanden** prydligt där. Ifall det landmärket kunde prata och berätta allt vad det upplevt och beskådat under åren så skulle vi verkligen ha en outtömlig kulturskatt. Nåväl, kanske bäst att inte allt sätts i ord som under årens lopp utspelats där.

Månget par har funnit varandra vid **Åminne folkpark** under årens lopp och de otaliga danserna som anordnats där, slår vad på att orden *”Åh Kristina”* även yppats där. *”What happens in Malax stays in Malax”,* får vi väl konstatera.

Malaxborna har mången sak att vara stolta över, men **Malax museiförening** besitter verkligen en pärla, nämligen **Kvarkens båtmuseum,** Nordens största museum för bruksbåtar. Kan ni tänka er, Nordens största båtmuseum i vårt Malax, fantastiskt!

Hemesterresande och småskalig turism har redan under längre tid vuxit fram som ett mera hållbart sätt att turista, men har under Coronapandemin fått ytterligare uppsving. Vandringsleder, hembygdsmuseer och lokala sevärdheter har aldrig varit så välbesökta som nu. Det har även vi inom Malax museiförening fått uppleva och vad är nu inte roligare än det då besökare hittar oss, berömmer det idoga arbete som gjorts och efter en tid sedan kontaktar någon av eldsjälarna och vill donera sina föremål.

Malaxsiken, denna underbara delikatess, en livskraftig abborrstam som ger stunder av välbehag då rökugnen öppnas och måltiden förtärs. Åminne, även en central plats för fiskens reproduktion, vilket vi även under senare år kunnat konstatera att pilkfiskarna noterat, med tanke på det stora antalet som kan räknas på fjärden. Norsen har även fått en helt annan betydelse, gått från foder till människoföda.

Då islossningen sker, är Malaxbon lätt i sinnet, likt solens strålar glittrar och sprider sitt silvriga sken, glittrar silvret under ytan. *– **Åh Kristina, silvret** (sanden) **blev till guld!***

Fin vår och annalkande sommar 2022!

Text och foton: **Mathias Högbacka**

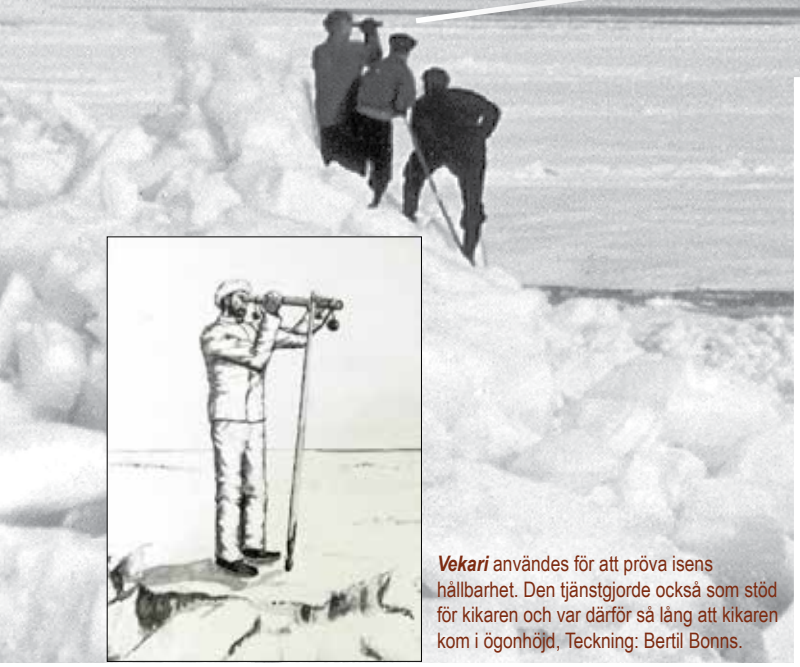

Vekari användes för att pröva isens hållbarhet. Den tjänstgjorde också som stöd för kikaren och var därför så lång att kikaren kom i ögonhöjd, Teckning: Bertil Bonns.

Färgbilden ovan visar säljägaren Wilhelm Sjöroos som docka i Kvarkens båtmuseum med tubkikaren på bröstet och med ett fast grepp om *vekari.* Kikaren ses även i bilden till vänster. I bildens mitt ses främre delen av en skredstång som ligger i fäljullen, jaktbåten. Genom det vita skynket sticker (lod)bössan ut. I bakgrunden säljaktskläder på tork.

Svartvita bilden i bakgrunden visar fr.v. Vallgrundborna Rurik och Erik Bengs samt Åke Öster: ”Vi kikar var vi ska börja ta oss fram över isen.” Med tubkikaren spanade man också efter säl. Foto: Viktor Berglund, 1960. – Hela bildserien kan ses i båtmuseet.

Mars 2022 Månadsbild KVARKENS BÅTMUSEUM

Kikaren *(Tjiikari)*

KIKAREN uppfanns under 1600-talet i Holland, men det var först i slutet av 1700-talet som kikare blev vanliga och började användas till sjöss och till lands. De äldsta kikarna har ytterhölje tillverkat av trä. Först vid mitten av 1800-talet tillverkades kikare med huvudrör av mässing som kläddes med trä och läder. Kikare med enkelrör kallas **tubkikare** eller **långkikare.**

Kvarkens båtmuseum har en stor samling båtar och föremål som använts vid säljakt under långa tider. I museets samlingar finns bl.a. två kikare med trähölje som säljägare har använt.

Varje säljaktslag *(fäällaag)* medförde flera kikare i vinterfälan *(vinterfäälan)* – den *fääla* som började på vårvintern i mars och räckte långt in i maj månad.

Skrestaandje (skredstången), dvs. den 3–4 m långa och cirka en decimeter breda skidliknande redskapet använde säljägarna för att ta sig fram över snötäckt is och över sprickor i isen. Skredstången användes även när man närmade sig sälarna. Jägaren *(pyytaren)* låg då på skredstången skymd bakom en vit tygskärm (s.k. *sjuul)* och sköt sig långsamt framåt med hjälp av händerna tills han kom inom skotthåll. Skredstången var försedd med två gaffelklykor som den tunga sälbössan och kikaren vilade i.

En man i jaktlaget måste alltid stanna kvar som båtvakt vid fälbåten när de andra fälmännen i laget drog ut på isen på jakt efter sälarna. I regel var det den yngsta i laget som fick lov att stanna kvar vid fälbåten och säljägarnas basläger, tjäldet *(tjielde).* Båtvaktens uppgift var också att med sin kikare iaktta jägarna så länge de var synliga.

Ute på isvidderna eller i fäljullar bland isflaken, ofta mycket långt ifrån lägret vid sälbåten, behövde fälmännen kunna meddela sig med båtvakten och andra jaktlag på något sätt om de råkade i nöd och behövde hjälp för att ta sig tillbaka till lägret. Breda råkar (isrännor) som plötsligt uppstod eller en storm som bröt sönder isen riskerade både fälmännens liv och den långa vandringen tillbaka till lägret. Några tecken, signaler och varningar som alla förstod kallades *rete.* På dagen var en svart ”flagga” upphissad som *rete* på en stång i fälbåtens akter. Det svarta *retet* syntes för jägarna på långt håll mot den vita isen och snön och underlättade för jägarna att hitta tillbaka till fälbåten. Om det blev mörkt innan alla jägare hunnit tillbaka hängde båtvakten ut en lanterna *(tindre).* I snöoväder med dålig sikt eller dimmigt väder avlossade vakten några skott.

Behövde en jägare hjälp satte han också upp ett *rete,* t.ex. genom att resa upp *skrestaandje* med något klädesplagg eller annat föremål upphissat i toppen. Båtvakten och andra jägare i närheten som såg *rete* kunde då komma till undsättning.

Om isen började brista eller driva fälbåten under tiden jägarna var ute på isen satte båtvakten upp ett *rete* till i båtens för. Två upphissade *reten* i fälbåten var en signal till jägarna att omedelbart återvända till fälbåten.

När tubkikaren blev vanlig i säljägarnas utrustning bör den ha varit ett mycket viktigt hjälpmedel både vid sökande och under jakten efter sälarna, samt i nödsituationer.

Håkan Genberg

Källor:
Säljakt i Bottniska viken 1700–1950. Bidrag till Malax historik II. Vasa 1989.
Masalin, Birger. *I fälan.* Nyutgåva av 1933 års upplaga, utgiven av Malax museiförening. Vasa 1996.

Foto (färgbilder): Göran Strömfors.

Februari 2022 Månadsbild
KVARKENS BÅTMUSEUM

Varje dag, dygnet runt,

året om, upplever vi på olika sätt den omgivning där vi bor – vinter som sommar. Även bondepraktikan kan med sin erfarenhet nu framställa mer eller mindre trovärdighet med sina upplysningar för nutidens människor om hur det förut såg ut i vår omgivning.

För övrigt kan vi i dagsläget rikta blickarna mot vad som kallas FN:s hållbarhetsmål enligt Agenda 2030. Klimatengagemanget som kräver satsning och utveckling i nya banor när vi pratar om vatten och klimat i globalt perspektiv.

Rymdteleskopet James Webb skickades nyligen iväg efter många förseningar, nämnd här bara för att påvisa en stram teknikutveckling som kartlägger framtida möjligheter inte bara i rymden utan även på vår planet. Klimatbilden lever sitt eget liv och under tiden kan vi fortsätta att röra på oss och leta skålgropar i naturen och titta upp mot molnen och göra oss en förebild – en framtidsutsikt med brinnande eldstormar och översvämmade områden av aska från vulkaner och vatten från jöklar och världshaven som blir allt sämre.

Text och bilder: **Bror Antus**

Layout Göran Strömfors

Januari 2022 Månadsbild
KVARKENS BÅTMUSEUM

Vad döljer sig under snön?

Jo – ett kulturarv!

Traditionen med klinkbyggda båtar är nu ett immateriellt kulturarv!

Borden överlappar varandra.

En klinkbyggd båt är konstruerad så att båtens bord överlappar varandra. Byggsättet har tusenåriga anor i de nordiska länderna.

Vid UNESCOs möte i Paris den 14 december 2021 upptogs klinkbyggtraditionen på den internationella listan över immateriella kulturarv. Bakom den samnordiska ansökan står ett par hundra båtbyggare, föreningar, museer och utbildningsinstanser. Även 19 finländska träbåtsaktörer bl.a. Malax museiförening/Kvarkens båtmuseum har stött UNESCO-nomineringen. Ansökan har undertecknats av kulturministrarna i varje land.

Finland har nu tre immateriella kulturarv på UNESCOs listor: bastukulturen, fiolspelstraditionen i Kaustby och klinkbåtstraditionen. Över 600 kulturyttringar i 139 länder är listade idag.

Kvarkens båtmuseum har idag ca 80 klinkbyggda båtar, utställda eller i lager. Det är ett imponerande kulturarv att förvalta och förädla på olika sätt. – Så, när snön har smält i vår tar vi fram våra tjärbyttor igen!

– Göran Strömfors